

Rikosten sovittelua modernissa yhteiskunnassa – miksi?

JUHANI IIVARI

Erityyppisissä sovittelun lähestymistavoissa on juuri tällä hetkellä meneillään voimakas kasvun ja kehittymisen vaihe kaikkialla läntisessä maailmassa. Itse asiassa voidaan hyvin perustein puhua sovittelumenettelyn renessanssista, joka tuottaa menetelmän sovelluksia aina vain uusille sosiaalisten ongelmien alueille.

Vanha yhdyskuntasovittelu on saanut rinnalleen 1) *rikosasioiden sovittelun*, jossa rikoksenteikijä ja uhri kohtaavat puolueettoman sovittelijan välityksellä ja etsivät yhdessä ratkaisua rikoksen aiheuttamiin ongelmiin. Siitä on kehitetty 2) *vertaissovittelu*, joka meillä tunnetaan paremmin koulusovittelun nimellä. Tässä mallissa tukioppilaat ja usein myös opettajat sovittelevat oppilaiden välisiä kiistoja, järjestyshäiriöitä ja pienempiä rikoksiakin. Uuden-Seelannin ja Australian suunnalta on läntiselle pallonpuoliskolle laajentunut 3) *"conferencing"*-lähestymistapa, jota meillä sovelletaan ns. läheisneuvonpidossa erityyppisiin kiistoihin perhe-elämän ongelmissa ja perheen hajoamisen kiistatilanteissa. Ajatuksena tässä on, että laajempi yhteisö, esimerkiksi perheenjäsenten sukulaiset tai ystävät, osallistuu ongelmien selvitelyyn sovintotarkoituksessa. Läheisneuvonpidolle jonkinasteisessa sukulaissuhteessa on Itävallassa ja Suomessa käytössä ja kehittämiskokeiluna 4) ns. *perheväkivallan sovittelu*, joka tällä hetkellä myös jakaa näkemyksiä sovittelun soveltuvuudesta tähän ongelmakenttään. Ranskassa on ehkä Euroopan maista pisimmälle kehitetty 5) *sosiaalisen sovittelun* menetelmiä erityyppisten asuma-alueiden ja kortteleiden asukkaiden ongelmien ratkaisemiseen. Sovittelun perhe on laajentunut viime vuosina eri Euroopan maissa voimakkaasti myös liike-elämän piirissä esiintyvien monentyyppisten 6) *riita-asioiden ratkaisumenetelmänä*. Sovittelulähestymistapaa pohditaan tällä hetkellä myös 7) *työpaikkojen henkilöstöjohtamisen ja erityyppisten työpaikkaristiriitojen ratkaisukeinoksi*.

Mainitut sovittelun lähestymistavat toimivat eri tavoin virallisten menettelyjen vaihtoehtoina tai niitä täydentävinä menetelminä.

Rikossovittelun merkityksen viimeaikaista kasvua kuvanee parhaiten se, että menettely on kirjattu eri maiden rikoslainsäädäntöihin hämmästyttävän samanaikaisesti. Tuore 12 Euroopan maahan liittyvä vertailu osoittaa, että näiden maiden valtaenemmistössä sovitteluun liittyvää lainsäädäntöä on annettu vuosina 1998–2000 (Miers 2001) ja että monissa Euroopan maissa pohditaan juuri nyt erillisen lainsäädännön kehittämistä nimenomaan rikossovitteluun.

Rikossovittelun kehittämistyö on käynnistynyt nyt myös Euroopan unionin tasolla. Vahvoja näyttöjä siitä, että rikosasioiden sovitteluun suhtaudutaan vakavasti myös politiikkatasolla EU:n piirissä, ovat sellaiset asiakirjat kuten Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus (2001), EU:n neuvoston puitesopimus uhrin asemasta rikosprosessissa vuodelta 2001, joka sisältää suosituksen sovittelun huomioon ottamisesta rikosprosessissa ja sen sääntelemisen 31.3. 2006 mennessä kaikissa EU:n jäsen-maissa (Council ..., 2001), ja aloite lainsäädäntötoimista ja muista menetelmistä rikosasioiden sovittelun kehittämiseksi EU:n piirissä (Legislative ..., 2002) sekä Euroopan parlamentin lainsäädäntöpäätöslauselma kansallisten yhteyspisteiden verkoston perustamiseksi restoratiivisen oikeuden alueella (P5_TA-PROV/0147, 2003).

Sovittelun nousu näkyy paitsi siinä, että lähestymistapa eriytyy ja valtaa eri muodoissaan uusia toiminta-alueita, myös rikossovittelun voimakkaana laajentumisena lähes kaikkialla Euroopassa. Tässä artikkelissa tarkastelen nimenomaan rikossovittelun esiinmarssin selittäjiä, taustoja ja tavoitteita. Täsmällisemmin: mistä viimeaikainen sovittelulähestymistavan eriytyminen ja sen merkityksen voimakas kasvu kertovat? Onko yhteis-

kunnallisessa kehityksessä juuri nyt jotain sellaista, mikä edellyttää sovittelumenettelyjen esiinmarssia?

Sovittelun kehityksen neljä vaihetta

Sovittelun varhaiset mallit palautuvat heimoyhteisöllisiin riidanratkaisukäytäntöihin. Nämä ovat varhaishistoriallisia, mutta samalla myös ylihistoriallisia siinä merkityksessä, että meillä on yhä kaikkialla maapallollamme etnisiä ryhmiä ja kulttuureita, jotka mieluiten hoitavat keskenään ja omin perinteisin menetelmin riitansa, konfliktinsa ja rikoksensa. Kehityksen ymmärtämiseksi on oleellista havainnoida etnisten ryhmien konfliktienratkaisun ja virallisdjärjestelmän kohtaamista – ja mitä sitten tapahtui. Tässä kehityksessä voidaan nykyään erotella neljä eri vaihetta. Ne myös omalla tavallaan antavat vastauksen kysymykseen, mihin ja miksi tässä yhteiskunnassa tarvitaan sovittelua.

Heimoyhteisöllisen sovittelun murtuminen

Yhdysvaltalainen Jerold Auerbach (1983) on osoittanut, miten juuri Yhdysvaltojen useat siirtolaiskansallisuudet yrittivät välttää virallisen lain ja oikeuden käyttöä niin pitkälle kuin mahdollista. Erityisesti kiinalaisille ja juutalaisille yhdyskuntasovitteluratkaisut muodostivat välineen rotujen ja kulttuurien itsepuolustukseen. Mutta kun markkinatalous yleistyi, kaupungistuva kulttuuri vaurioitti etnisiä suhteita ja individualismi kasvoi. Tällöin käräjäoimishalu lisääntyi. Sopeutumisen valtakulttuuriin heikensi ratkaisevasti vaihtoehtoisia etnisiä oikeusjärjestelmiä. Se ei kuitenkaan hävittänyt niitä kokonaan. Syntyi ”kaksoisjärjestelmä”, jonka hedelmiä poimitaan nykyään siten, että oikeuden vaihtoehdot, esimerkiksi juuri sovittelu, ovatkin monelta osin virallisen oikeusjärjestelmän täydentäjiä.

Sovittelu varhaisena oikeuden kriittikkona

Vaihtoehtojen soveltaminen on sittemmin – 1900-luvun alkupuoliskolla – perustunut enemmänkin virallista rikosoikeusjärjestelmää kohtaan tunnettuun tyytymättömyyteen kuin ryhmäidentiteetin säilyttämiseen. Tässä epävirallisen oikeuden toisessa kehitysvaiheessa sovittelu toimii varhaisena oikeuden kriittikkona. Erityisesti sovittelun emämaassa Yhdysvalloissa erityyppiset sovittelumenettelyt olivat osa uudistusohjelmaa, joka

pyrki lieventämään kaupunkien köyhien ”oikeudellista” nujertamista. Se oli vastaus kritiikkiin siitä, että oikeus oli vain rikkaiden etuoikeus. Samaan aikaan viralliseen oikeusjärjestelmään alkoi tulla sovittelun menetelmiä esimerkiksi ”pienien vaateiden tuomioistuinten” muodossa (Small Claim Courts). Kun oikeusjärjestelmää edelleen kehitettiin, sovittelun eri menetelmiä sulautettiin yhä enemmän viralliseen oikeusjärjestelmään. Oikeudenkäytölle vaihtoehtoista sovittelua sovellettiinkin sittemmin lähinnä yksinkertaisiin ja lieviin rikoksiin. Auerbachin (1983) mukaan sovittelu kehittyi pääasiassa vaihtoehdoksi vain niille, jotka eivät kyenneet ostamaan sitä oikeuksien suojelua, jota virallisdjärjestelmä tarjosi.

Lyhyt yhdyskuntasovittelun vaihe

Epävirallisen oikeuden kolmas tuleminen tapahtui 1960-luvulla Yhdysvalloissa, kun yhdyskuntien voimistamisesta ja itsenäistämisestä tuli poliittisen uudistamistyön merkittävä teema. Keskeinen syy kehitykseen oli se, että tuomioistuinten katsottiin etäännyneen kansasta. Kun väkivalta ryöstäytyi kaupunkien ghetoissa, epävirallisia riidanratkaisumenetelmiä tarjottiin tuomioistuinten vaihtoehtoksi. Tällöin kysymys ei ollut enää siitä, että esimerkiksi sovittelua olisivat käyttäneet vain etniset ryhmät, vaan sitä ryhdyttiin soveltamaan yleisemmin yhdyskunnissa ja myös valtaväestön piirissä. Tämän vaiheen vaihtoehtoa ajoivat antropologit tuomioistuinlakimiesten tukemina (Auerbach 1983; ks. myös Schwartz 1991).

Modernin sovittelun esiinmarssi

Epävirallisen oikeuden neljäs kehitysvaihe alkoi 1970-luvulla, sekin Yhdysvalloista. Se rikosasoiden sovittelu, jota Euroopan maat, Suomi mukaan lukien, nyt toteuttavat, on velkaa juuri tämän vaiheen kehitykselle. Tällä kertaa ei kuitenkaan oltu enää liikkeellä yhdyskuntien vahvistamisen tarkoituksessa niin suuressa määrin kuin vielä 1960-luvulla. Nyt pyrittiin helpottamaan ja suojelemaan uusien huono-osaisten ryhmien oikeuksien toteutumista (Schwartz 1991). Verrattuna 1960-luvun lähtökohtiin kysymyksessä oli yhteisöjen eheyden tukemisen sijasta niiden pirstoutumisen tunnustaminen (Auerbach 1983).

Uutta vaihtoehtosovittelua perustelivat erityisesti eräät oikeusantropologit ns. ”oikeuden negatiivisessa suunnassa”. He osoittivat, että 1) valitseva oikeuskulttuuri ei ole ”ylikulttuurinen”

vaan historiallisesti ja sosiaalisesti aina aikansa tuote, 2) sovittelu eri muodoissaan on sen sijaan ollut ylikulttuurinen, 3) oikeuden toteutuminen ihmisten välillä ei ole ollut riippuvainen virallisesta oikeudesta, joka pikemminkin on saattanut toimia oikeuden toteutumisen esteenä ja 4) oikeus toimii kaikissa yhteiskunnissa eri tasoilla ja sulkee sisäänsä erilaisia ja jopa konfliktisia menettelyjä (Matthews 1988).

Oikeusantropologit siis tarjosivat välineistön virallisen oikeudenkäytön kritiikille. Tässä ensimmäisenä arvostelun aiheena oli se, että lakia ”ylikäytettiin” laajenevissa sosiaalisissa ongelmissa: ryhdyttiin puhumaan lähes kaiken ongelmakäyttäytymisen kriminalisoinnista samalla, kun todettiin, että rikos- ja vankitilatot vain jatkoivat kasvuaan.

Toiseksi vaadittiin oikeuden parempaa saatavuutta: oikeudenkäyttö oli turvattava myös yhteiskunnan vähäosaisille, jotka eivät päässeet oikeuteen korkeiden oikeudenkäyntikulujen takia. Lisäksi korostettiin erimielisyyksien ratkaisemista niin aikaisessa vaiheessa kuin mahdollista, jolloin ylipäänsä uskottiin vähennettävän sosiaalista vastakkaisasetelua ja monia syntymässä olevia konflikteja.

Kolmas vaatimus liittyi oikeusbyrokratian purkamiseen. Sen seurauksena rikos- ja riita-asoiden käsittely ohjattiin paikallisille foorumeille, jotka nojasivat vähemmän koulutettuihin oikeusammattilaisiin ja jotka pysyttäytyivät etäällä oikeusritualistikaasta (ks. Iivari 1991).

Modernin sovittelun lähtökohta ja sen keskeinen kritiikki virallisjärjestelmää kohtaan liittyivät kuitenkin ja nimenomaan osallistumisoikeuksien puuttumiseen. Rikoksenteikijä ja uhri olivat ulkopuolisia ja passiivisia sivustaseuraajia omassa rikosoikeusprosessissaan, kuten norjalainen Nils Christie (1983) kuvasi nämä roolit: uhri on kaksinkertainen häviö, hänet on suljettu kaikesta osallisuudesta tapauksensa käsittelyyn ja valtio on varastanut hänen konfliktinsa – vieläpä erityisten asiaan vihkiytyneiden ammattijuristien toimesta! Tekijä taas viettää paljon aikaa oikeudessa, mutta ulkopuolisena ja äänettömänä. Christien vaatimus konfliktien palauttamisesta takaisin alkupe-
räisten asianosaisten käsiin näiden itsensä ratkaistaviksi kuvaa ehkä puhtaaksi viljellyintä osallistumisoikeuden vaatimusta. Siinä ei tärkeintä välttämättä ole tulos vaan oikeus osallistua prosessiin (Christie 1977).

Oikeusistuinten nähtiin toimivan myös liian etäällä yleisön intresseistä. Tämän katsottiin mer-

kitsevän tosiasiallista piittaamattomuutta suuren yleisön huolenaiheista ja yhteisöllisestä vastuusta. Tästä puolestaan kasvoi vaatimus paikallistaa ja ”yhdyskunnallistaa” oikeutta siten, että varsinaisten yhdyskuntien jäsenten intressit ja osallistuminen oikeudenkäyttöön voisivat toteutua.

Viimeisenä mutta ei vähäisimpänä kritiikin aiheena on itse rikosoikeusjärjestelmän kova ydin, sen rangaistusteoreettinen ajattelu, mutta siitä tuonnempana.

Suomi ja moderni ja sovittelu

Rikosten sovittelutoiminta käynnistyi Suomessa vuonna 1983. Sitä edeltäneet taustakeskustelut eivät tietenkään kattaneet kaikkea sitä, mistä edellä oli puhe, mutta tuolloinen suomalainen keskustelu ammensi erityisesti norjalaisen Nils Christien näkemyksistä, joiden mukaan konflikti on omaisuus, joka pitää palauttaa ratkaistavaksi sen alkuperäisille omistajille. Samalla perustelu liittyi lisääntyvään uusklassisen rikosoikeusajattelun kritiikkiin (ks. Iivari 2000). Suomessa oli tuohon aikaan lisäksi vielä yksi verraton kritiikin aihe, joka antoi aivan erityistä pontta vaihtoehtojen kehitylle. Ilman, että meillä olisi ollut erityisen poikkeava rikollisuuden taso, meillä oli ollut väestöön suhteutettuna jo vuosikausien ajan läntisen Euroopan suurimmat vankiluvut, jotka tuottivat jatkuvasti kiusallisia kysymyksiä Suomen kriminaalipolitiikan arkkitehdeille kansainvälisissä konferensseissa.

Rikosten sovittelutoiminta on Suomessa laajentunut kahdessa vuosikymmenessä 150 kuntaan, mutta koska kysymyksessä ovat suuret kunnat, rikosten sovittelun mahdollisuuden piirissä on noin 70 prosenttia väestöstä (Iivari 2001b). Rikosten sovittelun piirissä olevia tapauksia, sopimusten täyttämistä ja osapuolten kokemuksia on tutkittu laajasti eri puolilla maailmaa, myös Suomessa. Tutkimuksen tulokset ovat kohdallisen yksituumaisia: sovittelu on soveltunut varsin hyvin erityyppisiin lievempiin rikoksiin, erityisesti nuorten tekemiin, sopimukset on täytetty noin 60–80-prosenttisesti ja sama määrä haastatelluista osapuolista on myös ollut tyytyväinen niin sovittelun prosessiin kuin sen tuloksiinkin (Iivari 1991). Sovittelun kritiikissä taas on korostettu sovittelun mahdollistamaa vallan epätasapainoa, heikomman osapuolen sortamisen mahdollisuutta, julkisen vallan vähentämiseen liittyviä kontrollin puuttumisen ongelmia, sosiaalisen kontrollin laajentamista (net widening

effect), yhteiskunnan oikeudellistamisen alueen kasvua ja esimodernin soveltumattomuutta moderniin (ks. tarkemmin Ervasti 2001).

Joka tapauksessa nimenomaan kuvatut positiiviset tulokset on arvioitu rikossovittelun sellaisiksi menestystekijöiksi, joiden pohjalta lähestymistavan sekä kansalliset että kansainväliset kehittämisohjelmat ovat käynnistyneet.

Restoratiivisen eli korjaavan oikeuden aika

Viime vuosikymmentä voidaan monessa mielessä pitää rikossovittelun epookkina. Jo 1990-luvun alussa lanseerattiin kansainväliselle oikeusfoorumille restoratiivisen eli korjaavan oikeuden käsite (ks. Messmer & Otto 1991, eri kohdin). Sen keskeisistä toimintamuodoista ja sen rajaamisesta keskustellaan jatkuvasti kansainvälisissä konferensseissa, mutta rikosten sovittelu on ehdottomasti restoratiivisen oikeuden ydintä. Johdannossa kuvatut eri sovittelulähestymistavat luetaan niin ikään restoratiivisen oikeuden alaan, mutta restoratiivisen oikeuden eri paradigmoja eritellään jatkuvasti (aiheesta laajemmin esim. Leinonen 2002). Lyhyesti todettuna on pohdiskeltu, voidaanko sellaiset menettelyt kuten yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus, sopimushoidon tyypiset seuraamukset ja erilaiset diversion (tapauksen ohjaus muualla käsiteltäväksi) menetelmät nuorten kohtelussa sisällyttää tämän oikeuskäsitksen piiriin (ks. Wright 2000).

Restoratiivinen oikeus tulee angloamerikkalaisesta maailmasta. Uusi-Seelanti, Australia ja Yhdysvallat ovat sen lähtömaita, mutta paradigman rantautuminen Eurooppaan on ollut samalla vauhdikas. Restoratiivinen oikeus edustaa ns. kolmatta tietä rangaistuksen merkitystä ja kuntoutusta korostavien lähestymistapojen jälkeen. Myös utilitaristinen hyötyajattelu on joutunut kritiikin kohteeksi.¹ Restoratiivisessa oikeudessa rangaistusta arvostellaan sen rikoksentekijälle aiheuttamista lukuisista vahingoista, tehottomuudesta uusintarikollisuuden ehkäisemisessä ja uhrien hylkäämisestä. Kuntoutusohjelmia taas kritisoidaan siitä, että nekaan eivät ole ottaneet uhrin asemaa vakavasti ja että ohjelmien tulokset ovat hyvin vaatimattomat. Utilitarismia puolestaan on arvosteltu siitä, ettei sen markkinoima preventioajattelu

toimi. Tavoiteltaessa rikoksentekijän ja uhrin integroimista takaisin yhteiskuntaan restoratiivinen oikeus arvostelee rangaistusjärjestelmää ja kuntoutusohjelmia ”nothing works” -nihilismistä. Mikään ei toimi – paitsi järjestelmät sinänsä.

Restoratiivinen oikeus pyrkii myös täsmentämään rikoksen määrittelyä. Rikosta ei nähdä ensisijaisesti lakien rikkomisena, vaan yksityisten ihmisten ja konkreettisten suhteiden loukkaamisena. Tästä syystä seuraamuksena tulee ensisijaisesti olla uhrin hyvittäminen, rikoksentekijän ja uhrin palauttaminen yhteiskunnan toimiviksi jäseniksi sekä yhteisöjen ja yhteiskunnan arvojen vahvistaminen. Menettelytavoista restoratiivinen oikeus taas korostaa rikosseuraamuksen kollektiivista ja korjaavaa käsittelyä. John Braithwaite (2002 & 2003), yksi restoratiivisen oikeuden ”pääideologeista”, on korostanut erityisesti anteeksipyytämisen, anteeksiantamisen ja häpeän kokemusten positiivista vaikutusta. Joka tapauksessa keskeinen huomio kiinnitetään siihen, miten osapuolet selviytyvät tulevaisuudessa. Ja vihdoin: erityisesti restoratiivisen oikeuden piirissä on haluttu nostaa keskusteltavaksi myös rikosoikeusjärjestelmän kovin ydin – sen rangaistusteoreettinen perustelu (ks. tarkemmin Christie 1983; Sessar 1986; Giehring 1987; Wright 1991; meillä Suomessa: Lappi-Seppälä 1987; Iivari 1991 & 2001a).

Oleellinen kysymys on, miten sovittelun tuotama ”yleisestävyys” hyväksytään ns. suuren yleisön keskuudessa. Jotta yleisestävyys toimisi, toiminnan täytyy olla julkista ja kansalaisten tulee olla tietoisia ja vakuuttuneita siitä, että oikeuden loukkauksiin reagoidaan siten, että uhri myös saa hyvityksen. Rikollinen teko tulisi moitittavaksi sitä kautta, että siihen reagoidaan saattamalla rikoksentekijä joissakin rajoissa käytännölliseen vastuuseen rikoksen uhrille. Tässä on kuitenkin monia kysymyksiä vielä pohdittavana, joista vähäisin ei ole sovittelun yksityisyys ja luottamuksellisuus, jotka väistämättömästi sulkevat sen suurelta yleisöltä, jolloin toivottu oikeusvaikutus ei pääse toteutumaan.²

Joka tapauksessa restoratiivisen oikeuden kehittämistyö ja siihen liittyvä teoreettinen keskustelu jatkuvat vilkkaina ympäri maailmaa – myös Euroopassa, jossa vuoden 2003 alussa käynnistyi

¹Pääkritiikki on siinä, että utilitarismin korostama erityis- ja yleisestävyyden toimivuus on pystytty osoittamaan kyseenalaiseksi.

²On mielenkiintoista todeta, että tästä samasta kysymyksestä keskusteltiin voimakkaasti myös tuomioistuinsovittelua käsitelleen työryhmän mietinnössä (2003).

nelivuotinen ns. COST A 21 -hanke. Tässä hankkeessa rikossovittelua tutkitaan eri maissa käytännön ja teorian kannalta.

Seuraamusjärjestelmän yleinen kehitys vaihtoehtojen tukena

Virallisen rikosoikeusjärjestelmän kritiikki ja vaihtoehtojen syntyminen selittävät vain osan epävirallisen oikeuden kehityksestä länsimaissa. On syytä kiinnittää huomiota myös siihen, miten rikosoikeusjärjestelmä itse on pyrkinyt korjaamaan puutteitaan.

Uusklassisen rikosoikeuden murtuminen

Kuntoutuksen esiinmarssi viime vuosisadalla tuotti vankiloihin eriytyvän täytäntöönpanoteknologian: ensin opetuksen ja ammatillisen koulutuksen, nuorisovankilan ja työsiirtolatoiminnan, sitten lomajärjestelmän, opintovapaat ja siviilityöt. Kehitys merkitsi samalla seuraamusvalikoiman laajentumista, tuomarin ja täytäntöönpanoviranomaisen harkintavallan lisääntymistä sekä kestoltaan epämääräisiä seuraamuksia: vankilan johtokunta sai päättää vangin vapautumisesta. Tyytymättömyys tähänkin menettelyyn oli pian julkilausuttu. Täytäntöönpanoa alettiin kritisoida epädemokraattisuudesta ja eriarvoisuudesta. Ryhdyttiin vaatimaan takaisin ns. normaali-rangaistusta: Suomen rikoslain täytäntöönpanoasetusta (RTA) uudistettaessa vuonna 1975 siihen ei enää kirjattu erityisestävyyden periaatetta. Vaikka uusklassikkojen (enemmistö Suomen rikosoikeuskomitean mietinnön 1976 kirjoittajista)³ esiintymisessä käykin ilmi turhautuminen edellä kuvatun hoitosuuntauksen mukanaan tuomiin käytäntöihin, näkyi ajattelussa toinenkin – ja syvempi – periaate: rikollisuus heijastaa pitkälle teollistuneiden ja urbanisoituneiden hyvinvointivaltioiden kehityksen tilaa, jossa rikollisuus on

”normaali” ilmiö (keskustelusta ks. Takala 1992).

Niinpä kriminaalipolitiikassa ryhdyttiin painottamaan kansalaisten tasa-arvoa ja rationaalista toimintaa, jossa tavoitteena olivat sosiaalisten ja taloudellisten kustannusten minimointi ja niiden oikeudenmukainen jakaminen. Rikollisuus piti hoitaa mahdollisimman kitkattomasti. Vaadittiin yksinkertaista rangaistusjärjestelmää (ei monimuotoisia seuraamuksia), ennustettavuutta (oikeuden määräämät rangaistusajat), demokraattisuutta (samasta teosta kaikille sama rangaistus) ja rangaistuksen normivaikutusta (teon moitittavuus) (ks. Rikosoikeuskomitean ..., 1976). Tätä dialogia hoitosuuntauksen ja normaalirangaistuksen välillä käytiin Suomessa lähinnä 1970-luvulla ja vielä 1980-luvun alussa.

Uusklassismin kritiikot eli vaihtoehtojen, mm. sovittelun, propagandistit puolestaan huomauttivat, että pahinta ajattelussa olivat rajoittuminen pelkästään jaettavan kärsimyksen määrän mittamiseen ja se, että pitkälti kiellettiin muiden kuin rangaistukseen perustuvien ratkaisujen olemassaolo. Uusklassismi ei ottanut huomioon yksittäisen lainrikkijan elämäntilannetta, kehityshistoriaa, sosiaalista taustaa, yhteiskunnallisia mahdollisuuksia jne. Pelkällä rankaisemisen ideologialla ihmisen käyttäytyminen irrotettiin sosiaalisesta todellisuudesta ja hänen tahdonvapauttaan liioiteltiin, ikään kuin ihminen voisi vapaasti valita tehdäkö hyvää vai pahaa. Samalla lainrikkijalta riistettiin mahdollisuus ottaa henkilökohtainen vastuu teostaan.

Uusklassisen rikosoikeuden kehitys pysähtyi 1980-luvulla niissä maissa, mm. Suomessa, joissa se oli ollut kasvussa 1970-luvulla. Kehitys kääntyi toiseen suuntaan, kohti osapuolten tarpeen huomioon ottamista ja seuraamusharkinnan lisääntyvää kasvua.⁴ Niinpä uusklassismi modernissa oikeudessa ei missään merkityksessä ole ollut kaiken kattavaa, päinvastoin se on erinäisistä syistä johtuen kokenut tappioita. Kansainvälisessä kriminaalipoliittisessa ajattelussa erityisesti uhrin aseman huomioon ottaminen kuvastaa klassiselle ja muutoseikkoihin pitäytyvälle (formaalille) oikeudelle vastakkaista kehityssuuntaa. Kuvaavaa lienee,

³Klassisella rikosoikeudella tarkoitetaan tiivistetysti ”valistusfilosofian jälkeistä aikaa”, jolloin rikosoikeutta modernisoitiin niin, että kansalaista kohdeltiin rangaistusta määrättäessä tasa-arvoisesti laillisuus- ja suhteellisuusperiaatteen mukaisesti: samasta rikoksesta sama rangaistus säätyyn katsomatta. Uusklassinen rikosoikeus uusintaa tämän ajatusmallin, jota kuvaan seuraavassa kappaleessa Suomen rikosoikeuskomitean mietinnön valossa. Norjalainen kriminologi Nils Christie (1983) on pitänyt Suomen rikosoikeuskomitean mietintöä vuodelta 1976 malliesimerkkinä uusklassisesta ajattelusta.

⁴”Seuraamusharkinnan kasvun” problematiikan käsitteilyyn ei tässä ole tilaa. Totean vain lyhyesti, että tähän ajatteluun sisältyy runsaasti ongelmia: on nähty vaarana se, että syntyy seuraamusviidakoita, kriminaalipolitiikan harmaita vyöhykkeitä, joilla ”vaihtoehdot” voivatkin johtaa mielivaltaiseen kohteluun jne.

että viktimologia, ”oppi uhrin asemasta”, työntyi esiin tieteellisenä paradigmana varsinaisesti vasta 1980-luvulla (Joutsen 1987). Samalle vuosikymmenelle ajoittuvat myös uhriliikkeet eri Euroopan maissa, meillä vähän myöhemmin kuin muualla. Lisäksi yleinen oikeuden kehityssuunta kohti osallistuvaa ja tarveharkintaista oikeutta on vaikeuttanut huomattavasti uusklassismin voittokulkua. Keskustelu rikosoikeusjärjestelmän roolista nousee kuitenkin edelleen samasta tematiikasta.

Osallistumisoikeuden laajentuminen

Kehitykseen rikosoikeusjärjestelmän sisällä niin yhdessä maassa kuin eri maiden välilläkin sisältyy tällä hetkellä ristiriitaisia piirteitä. Mitään ehyttä, yksilinjaista suuntausta tuskin mistään maasta on havaittavissa. Oman lisänsä tähän keskusteluun tuo oikeusjärjestelmän ns. yleisessä kehityksessä tapahtuneiden muutosten havainnointi länsimaissa. Niillä on kiistämättä merkitystä myös yksilön kohtelun kannalta. Osaltaan tämä yleinen kehitys voi jopa selittää sitä ristiriitaa, joka rikosoikeusjärjestelmän sisällä viime aikoina tapahtuneeseen kehitykseen liittyy. Asiaan on syytä kiinnittää huomiota.

Summaarisesti kuvaten länsimainen oikeusjärjestelmä on kehittynyt muodollisesta, tiukasta lakiin sidotusta toimintaperiaatteesta kohti aineellista eli asiakkaiden tarpeet ja heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa yhä suuremmassa määrin huomioon ottavaan suuntaan (Iivari 1991). Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi seuraamusharkinnassa tai asian ratkaisemisessa otetaan yhä enemmän huomioon rangaistavan, vahingonkorvausvelollisen tai sopijapuolten asema, kyky ja henkilön ominaisuudet, kuten esimerkiksi varattomuus, päihteiden käyttö, ikä ja jopa ”sosiaalisen suojelun” tarve. Oikeudenkäytössä korostuu oikeuden kohteen aseman muuttuminen objektista subjektiksi, osallistujaksi ja vaikuttajaksi.

Oikeuden kehityksen nykyvaiheessa viralliseenkin oikeusjärjestelmään on tunkeutumassa vaatimus oikeuden kohteiden osallistumisoikeuksien luomisesta, kehittämisestä ja turvaamisesta. Kiinnostavaa on, että rikoksenteikijän oikeus osallistua itseään koskevaan ratkaisuun vähitellen lisääntyy, jopa seuraamuksen muotoilun osalta. Suomessa, kuten monissa muissakin maissa, myös täysi-ikäinen rikoksenteikijä saa eräissä rikoksissa valita esimerkiksi vankilan ja yhdyskuntapalvelun välillä. Nyt tämä sama periaate on kirjattu myös kohtalaisen tuoreeseen sopimushoitotoimikun-

nan mietintöön (2002) sopimushoidon määräämisen perusteista. Niissä keskeisenä on vapaaehtoisuus. Aikuinen rikoksenteikijä voidaan tietyn edellytyksin tuomita sopimushoittoon, jos hän on siihen halukas. Nuorilla rikoksenteikijöillä vaihtoehdot ovat vielä lukuisammat eräissä Euroopan maissa, joissa toimenpiteestä luopumisen edellytyksenä on se, että rikoksenteikijä osallistuu erityyppisiin ohjelmiin rankaisemisen sijasta (ks. Iivari 1994, 4–9). Tämänäyttypistä sosiaalipolitiikan käyttöalueen laajentumista on nyt kirjattu myös nuorisorikostoitimikunnan mietintöön (2003). Nämä kehityslinjat luovat osaltaan maa-perää erityyppisille ”osallistuvan oikeuden” menetelmille ja yksilöllisille ratkaisuille – ja muodostavat siten vastavoiman rangaistusten koven-tamislinjalle tuottaen ristiriitaisia kehitystä rikosoikeusjärjestelmien sisälle.

Law and society

Viimeaikaisen kansainvälisen Law and society -liikkeen keskusteluissa oikeutta ei enää nähdä yhteiskunnan ulkopuolisena normien asettajana, vaan yhteiskunnan sosiaaliseen kietoutuneena yhteistyökumppanina. Muodollisilla oikeusnormeilla ei enää ole keskeistä asemaa suurimmassa osassa sosiaalisia suhteita, joiden syntymisessä, ylläpitämisessä ja ristiriitojen ratkaisemisessa muilla sosiaalisilla normeilla katsotaan olevan huomattavasti merkittävämpi asema kuin muodollisilla oikeusnormeilla ja virallisilla oikeudellisilla instituutioilla. Painopiste on siirtynyt sen arvioimiseen, miten muodolliset ja epämuodolliset normit voivat muuttaa toinen toistaan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. (Houtsonen 2001.)

Oleellista tässä kehityksessä on se, että virallisenkin oikeuden ratkaisut ovat kehittymässä – habermaslaisittain sanoen – kommunikatiivisen rationaliteetin suuntaan. Jürgen Habermas (1985) korostaa juuri vuorovaikutuksellisuuteen perustuvaa asioiden ratkaisemista ja siitä syntyvää eettisesti kestävä periaatetta, jota hän nimittää diskurssietiikaksi: vain se, mikä on yhteisessä ja tasa-arvoisessa keskustelussa voitu sopia, voi olla yhteisesti hyväksyttävää ja kestävä. Kun tätä lähestymistapaa nyt sovelletaan oikeudenkäyttöön, siinä syntyy paineita kehittää ratkaisuja neuvottelujen, vuorovaikutuksen ja sovittelun suuntaan. Ja juuri näin on käymässäkin. Tuorein esimerkki tästä on viime vuonna julkaistu oikeusministeriön tuomioistuinsovittelua valmistelleen työryhmän mietintö (2003) ns. ”rauhantuomarijärjestelmäs-

tä”. Siinä nykyiset ja tulevat tuomarit koulutettiin kansalaisten eräiden riita-asioiden sovittelijoiksi. Mietintö määrittää tehtävää seuraavasti (2003, 33):

”Kysymyksessä voisi olla nykyistä joustavampi systeemi niin, että ratkaisua voitaisiin tavoitella asianosaisten intresseistä lähtien tarkoituksenmukaisella tavalla – Menettelyä ei ohjattaisi yksityiskohtaisilla säännöillä, vaan oikeudenkäynnin periaatteista poiketen erilaiset neuvottelu- ja sovittelutekniikat olisivat käytettävissä. Lain tuntemuksen sijasta ihmistuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen merkitys korostuisi.”

Hyvin monesta seikasta siis voidaan nähdä jo nyt, että sosiaalinen, osallistuminen ja vuorovaikutus tunkeutuvat itse viralliseen rikosoikeusjärjestelmäänkin. Mutta vielä jää vastattavaksi kysymys: miksi näin? Onko tämä kehitys jollain tavalla väistämätöntä? Paimentavatko tätä kehitystä paljon suuremmat voimat kuin rikosoikeusjärjestelmä itsessäänkään ymmärtää?

Modernin kehitys

Jo 1980-luvulla, mutta erityisesti viime vuosikymmenellä keskustelu modernin yhteiskunnan kehityksen suunnasta ja muodosta, valtion ja kansalaisen suhteista, kansalaisten asemasta, kulttuurista laajassa merkityksessä jne. nousi vilkkaan sosiologisen keskustelun kohteeksi. Markkinatalouden omalakisuus ja ylikansallisuus, globalisaatio, kansallisvaltion merkityksen väitetty hupeneminen, teknologian tuomat innovaatiot työelämässä ja informaatiojärjestelmissä ja monet muut tämänäyttävät kehitykset ovat oletusten mukaan aivan radikaalisti muuttaneet nykyihmisen elämän ehtoja.

Georg Henrik von Wright (1987) ennusti jo 1980-luvun lopulla, että aikaisemmat poliittis-sosiaaliset kokonaisuudet murenevät ja niiden eräistä osista tulee autonomisia toimijoita. Hän arvioi, että yleisen yksityistämiskehityksen seurauksena myös sosiaaliturva, palvelut ja mm. turvallisuusjärjestelmät yksityistetään, jolloin tavallisten kansalaisten turvattomuus lisääntyy. Lopulta privatisointi uhkaa tuhota koko hyvinvointivaltion.

Toisaalta hyvinvointivaltiolla on edelleen vankka kannatus suomalaisten keskuudessa. Sen osoittavat mm. toistetut kansalaismielipiteiden mitaukset (Forma 2002). Mutta joka tapauksessa von Wrightin ennustusten eräitä kehityskulkuja on nähtävissä, myös laajemmassa eurooppalaisessa

kehityksessä. Ainakin vielä kymmenen vuotta sitten yksityistäminen näkyi esimerkiksi EU:n yhteiskuntapolitiittisissa painotuksissa. Euroopan yhteisön komissio julkaisi tuolloin sosiaalipoliittisen keskustelun pohjaksi kirjasen ”Euroopan sosiaalipoliitiikka – optioita unionille” (1993). Se oli pohjapaperi unionin ryhtyessä laajentamaan yhteisön sosiaalipoliittista toimintaa.

Tässä ns. vihreässä kirjassa viitattiin muissakin Euroopan yhteisön asiakirjoissa esiintyvään subsidiariteetti- eli läheisyysperiaatteeseen. Ajatuksena on, että ylemmät hallintoyksiköt eivät käsittele asioita, kun ne voidaan paremmin hoitaa hajautetusti lähellä niitä, joita toimenpiteet koskevat. Itse asiassa läheisyysperiaate ilmentää myös katolisen kirkon aitoa sosiaalioppia. Mielenkiintoista siinä on eurooppalaisen kompromissin etsintä yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden väliltä. Paavin kiertokirjeessä Centesimus annus samoilta ajoilta (1991) solidaarisuuden oikea toteuttamistaso muodostuu perheiden, sukujen, työyhteisöjen, järjestöjen, uskonnollisten yhdyskuntien ja muiden sosiaalisten liittymien verkostoista. Paavin kiertokirjeen mukaan valtio tuhoaa moraalisia rakenteita ryhtyessään toimimaan päättäjänä tällä alueella (Knuuttila 1994).

Näyttäisi siltä, että kansalaisyhteiskunnan ainakin oletettiin ja toivottiin eriytyvän valtiollisesta ja muodostavan yhä omaehtoisempia toiminnan kenttiä erilaisten yhteisten kysymysten ratkaisemisessa. Tämä kehitys on kannatettavaa ainakin niin kauan, kuin se tuo itsenäisyyttä ja omaehtoisuutta kansalaisten arkeen. Toisaalta kehitykseen liittyy myös huolestuttavia piirteitä. Zygmunt Bauman (1994a & b) puhuu siitä, miten nykyihmisestä markkinavoimien kehityksen seurauksena on tullut kuljeskelija, kulkuri, turisti ja peluri, tiivistäen uuden ajan paimentolainen, nomadi, joka on menettänyt muuttumattomuutensa, täsmällisen muotonsa ja jatkuvuutensa. Nykyihmiselle identiteetin omaksuminen ja hylkääminen käyvät yhtä helposti kuin vaatteiden vaihto.

Tässä kehityksessä ihminen Baumanin mukaan menettää vaarallisella tavalla kykynsä moraalisiin arviointeihin ja valintoihin. Ihmissuhteet pirstaloituvat, tulevat katkelmallisiksi ja kapea-alaisiksi. Kansalaiset menettävät ”modernissa” aidon yhteyden toisiinsa.

Rinnan tämän lisääntyvän individualismin, yksilöllistymisen ja eristäytymisen kanssa lisääntyy Baumanin (2000) mukaan myös epävarmuus. Yksilöllistymisen lisääntymiseen liittyy myös se har-

haluulo, että kysymys on ihmisen vapautumisesta. Bauman väittää, että todellinen ihmisen vapaus voi olla vain kollektiivisen, ihmisten yhteisen työn tulos. Tästä syystä yksityisten huolten täytyy tulla julkisiksi. Vain sitä kautta löydetään yhteiset arvot ja hyvät käytännöt. Tämä edellyttää vuorovaikutusta ja nimenomaan sitä, että alhaalta tulevat ihmisten omat kokemukset ja näkemykset saavat sijansa ongelmien määrittelyissä ja niiden ratkaisemisessa. Mielestäni tästä löytyy linkki edellä kuvattuihin Law and society -liikkeen pohdintoihin ja Habermasin näkemyksiin oikeuden luomisesta kommunikatiivisissa prosesseissa. Vuoropuhelu laajassa merkityksessä on sosiaalisten ongelmien tiedostamisen, ymmärtämisen ja ratkaisemisen ytimessä. Se on itse asiassa ns. ”sosiaalisen” pelastamisen lähtökohta.

Richard Sennett (2003) päätyy lähelle näitä ajatuksia. Hänen mukaansa juuri vähäosaisimpien kohtelu rapauttaa tai tervehdyttää yhteiskuntamme. Hänen näkemyksensä länsimaisten yhteiskuntien kehityksestä on pitkälti sama kuin edellä esitetyt von Wrightin ja Baumanin näkemykset, mutta Sennett tuo näyttämölle moraalisen toiminnan vaatimuksen: heikoimmankin ihmisen kykyä on kunnioitettava ja hänet tulee liittää joukon jäseneksi.

Jos edellä kuvattua kehityskulkua pidetään lähtökohtana ja kuvattu moraalinen vaatimus otetaan todesta kriminaalipolitiikassa, perinteisen ran-

gaistusjärjestelmän kyky kohdata ongelmia tulee kyseenalaiseksi. Niinpä erityyppiset sovittelujärjestelmät ovat ryhtyneet täyttämään tätä tehtävää. Myös se oikeudellinen ajattelu, joka Suomessa on havaittavissa tuoreissa kriminaalipolitiikan komitean- ja toimikuntamietinnöissä, liittyy pyrkimykseen reagoida modernin yhteiskunnan eriytyvään kehitykseen. Kansalaisten yhä monimutkaisempien ongelmien ja suhteiden ratkaisemisessa perinteinen rikosoikeusjärjestelmä etsii uusia välineitä. Tässä merkityksessä myös oikeuskehitystä ohjaa suurempi, ”näkymätön” käsi, laajamittaisempi kulttuurin muutos.

Toisaalta rangaistusajattelulla on sitkeät puolestajansa. Rikosoikeusjärjestelmän viranomaisen ja lainlaatijoiden lisäksi heitä tulee mm. naisjärjestöistä, nimenomaan väkivaltarikosten seuraamuksia pohdittaessa. Ongelmaa ei ole syytä vähätellä. Rajankäynti rangaistusten soveltamisessa erityyppisiin rikoksiin on entistä ajankohtaisempi. Joka tapauksessa seuraamusjärjestelmä on kehittynyt kaiken aikaa historiassa: ihmiskunnan valtaenemmistö on jo jättänyt taakseen sellaiset rikoksenteikijän kohtelut, kuten ristiinnaulitsemisen, elävältä polttamisen, ruumiin silpomisen, kidutukset ja häpeärangaistukset, myös nykymuotoiset kuolemanrangaistukset valtaosassa maailmaa. Paluuta menneisyyteen tuskin on muutoin kuin äärimmäisen poikkeuksellisissa olosuhteissa.

TIIVISTELMÄ

Juhani Iivari: Rikosten sovittelua modernissa yhteiskunnassa – miksi?

Sovittelun erityyppiset lähestymistavat eriytyvät ja laajentavat toimintakenttäänsä kaiken aikaa kohtamaan vanhoja ja uusia sosiaalisia ongelmia. Tätä kehitystä ei voida enää ymmärtää tarkastelemalla vain vaihtoehtojen kehitystä sinänsä. Myös virallinen oikeusjärjestelmä itsessään on jatkuvan kehityksen ja muutoksen tilassa, jossa oikeudellinen ja sosiaalinen kohtaavat toi-

sensa pyrkimyksenään vahvistaa rikosten, riitojen ja erityyppisten konfliktin osapuolten mahdollisuuksia osallistua itse oman ongelmansa ratkaisuun. Tämän muutoksen taustalla on lopulta modernin yhteiskunnan kehitys, jossa yksityinen ja yleinen, kansalaisyhteiskunta ja valtio, elämisaailma ja valtainstituutiot joutuvat vuorovaikutukseen etsiessään ongelmien ratkaisuja. Tämä kehitys ei ole kuitenkaan väistämätön tai omalakinen. Toimintakentät ovat myös kamppailun kenttiä.

KIRJALLISUUS

- AUERBACH, JEROLD: Justice without Law? Resolving Disputes Without Lawyers. Oxford University Press, 1983
- BAUMAN, ZYGMUNT: Pyhiinvaeltajasta turistiksi. Helsingin Sanomat 5.11.1994. 1994a
- BAUMAN, ZYGMUNT: Pyhiinvaeltajan perilliset. Helsingin Sanomat 13.11.1994. 1994b
- BAUMAN, ZYGMUNT: In Search of Politics. Cornwall:

Polity Press, 2000

- BRAITHWAITE, JOHN: Principles of Restorative Justice. P. 1–20. In: von Hirsch, Andrew & Roberts, Julian V. & Bottoms, Anthony (eds.): Restorative Justice and Criminal Justice, Competing or Reconcilable Problems? Hart Publishing, 2003
- BRAITHWAITE, JOHN: Restorative Justice & Responsive Regulation. Oxford University Press, 2002
- CHRISTIE, NILS: Conflict as Property. The British Jour-

- nal of Criminology 17 (January 1997), 1–15
- CHRISTIE, NILS: Piinan rajat. Oikeussosiologian julkaisu nro 4. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1983
- COUNCIL FRAMEWORK DECISION ON THE STANDING OF VICTIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS, 2001
- ERVASTI, KAIJUS: Konfliktit ja vaihtoehtoiset konfliktiratkaisumenetelmät. Teoksessa: Pohjonen, Soile (toim.): Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktiratkaisumenetelmät. WSLT, 2001
- EUROOPAN NEUVOSTON MINISTERIKOMITEAN SUOSITUS Nro R (99) rikosasioiden sovittelusta, 2001
- EUROOPAN SOSIAALIPOLITIIKKA – OPTIOITA UNIONILLE, 1993
- FORMA, PAULI: Suomalaisten sosiaaliturvaa ja sosiaalipalveluja koskevat mielipiteet vuonna 2002. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): Suomalaisen hyvinvointi 2002. Helsinki: Stakes, 2002
- GIEHRING, HANS: Sozialwissenschaftliche Forschung zur Generalprävention und normative Begründung des Strafrechts. Kriminologisches Journal. Juventa 1/87. Weinheim 1987
- HABERMAS, JÜRGEN: Der philosophische Diskurs der Moderne. Frankfurt am Main, 1985
- HOUTSONEN, JARMO: 'Oikeuden' ja 'yhteiskunnan' käsitäminen yhdysvaltalaisessa law and society -tutkimuksessa: instrumentaalisista vaikutustutkimuksista tulkintoihin oikeuden tuottamisesta arjen käytännöissä. Oikeus 30 (2001): 4, 437–459
- IVARI, JUHANI: Rikosten ja riitojen vaihtoehtosoittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa. Tutkimuksia 12/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 1991
- IVARI, JUHANI: Eurooppalaisessa nuorisorikosoikeudessa tarve on määräävä periaate. Uusi Kriminaali-huolto 4/1994, 4–9
- IVARI, JUHANI: Mediation in Finland. Victim-Offender Mediation in Europe. Making Restorative Justice Work. The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice: Leuven University Press, 2000
- IVARI, JUHANI: Rikossovittelu – oikeuden vaihtoehto, täydentäjä vai roskakori? Oikeus 30 (2001): 4, 472–482. 2001a
- IVARI, JUHANI: Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallinen organisointi. Työryhmämuistioita 2000: 27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2001. 2001b
- JOUTSEN, MATTI: The Role of The Victim of Crime in European Criminal Justice Systems. A Crossnational Study of the Role of Victim. Helsinki 1987
- KNUUTTILA, SIMO: Hyvinvointivaltio ja katoliset arvot. Helsingin Sanomat 24.4.1994
- LAKI SOPIMUSHOIDON KOKEILEMISESTA. Sopimushoitotoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2002: 3. Helsinki: Oikeusministeriö, 2002
- LAPPI-SEPPÄLÄ, TAPIO: Rangaistuksen määräämisestä 1. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 173. Vammala 1987
- LEGISLATIVE ACTS AND OTHER INSTRUMENTS. Initiative of the Kingdom of Belgium with a view to the adoption of a Council Decision setting up a European Network of National Contact Points for Restorative Justice, 2002
- LEINONEN, TIMO: Rikossovittelun justifikaatio: Republikaaninen ja restoratiivinen oikeus. Eripanos teoksesta: Miettinen, Tapio & Määttä, Tapio (toim.): III Oikeustieteen tutkija- ja jatkokoulutuspäivät 6.–8.6.2002, Savonlinna. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Joensuu: University of Joensuu, 2002
- MATTHEWS, ROGER: Reassessing Informal Justice. In: Matthees, Roger (ed.): Informal Justice? London, Newbury Park, Beverly Hills, New Delhi: Sage Publications, 1988
- MESSMER, HEINZ & OTTO, HANS UWE (eds.): Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – Internal Research Perspectives. Nato, ASI series. Dordrecht, Boston, London 1991
- MIERS, DAVID: An International Review of Restorative Justice. Crime Reduction Research Series Paper 10. Home Office. Policing and reducing Crime Unit Research, Development and Statistics Directorate. London: Clive House, Petty France, 2001
- NUORISORIKOSTOIMIKUNNAN MIETINTÖ. Komiteanmietintö 2003: 2. Helsinki: Oikeusministeriö, 2003
- P5_TA-PROV/0147. Kansallisten yhteyspisteiden eurooppalaisen verkoston perustaminen oikeudenmukaisen tilanteen palauttamiseen tähtäävää oikeutta varten. 11621/2002-C5-0467/2002/0821 (CNS), 2003
- RIKOSOIKEUSKOMITEAN MIETINTÖ. Komiteanmietintö 1976: 72. Helsinki: Oikeusministeriö, 1976
- SENNETT, RICHARD: Respect in a World of Inequality. The formation of character in a world of inequality. New York: W. W. Norton & Company, 2003
- SESSAR, KLAUS: Offender Restitution as Part of a Future Criminal Policy. In: Migazawa, Koiuchi & Ohya, Minory (eds.): Victimology in Comparison Perspective. Tokyo 1986
- SCHWARTZ, IRA: Diversion and Juvenile Justice: Can We Ever Get It Right? Paper presented at the Advanced Research Workshop "Conflict, Crime and Reconciliation". The Organization of Welfare Intervention in the Field of Restorative Justice. April 8–12, 1991, Il Ciocco, Italy
- TAKALA, JUKKA-PEKKA: "Rikollisuuden välttämättömyys ja hyödyllisyys": oudon puhettavan juurilla. Sosiologia 29 (1992): 2, 73–88
- TUOMIOISTUINSOVIITTELU. Työryhmämietintö 2003: 2. Helsinki: Oikeusministeriö, 2003
- WRIGHT, GEORG HENRIK VON: Teknosysteemi ravistaa jo kansallisvaltioita. Helsingin Sanomat 28.1.1987
- WRIGHT, MARTIN: Victim-Offender Mediation as Step towards a Restorative System of Justice. In: Messmer, Heinz & Otto, Hans Uwe (eds.): Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – Internal Research Perspectives. Nato, ASI series. Dordrecht, Boston, London 1991
- WRIGHT, MARTIN: Restorative Justice: for whose benefit. Victim-Offender Mediation in Europe. Making Restorative Justice Work. The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice: Leuven University Press, 2000.